

איל העתונות היהודי מאיסט ברודווי

שלום רוזנפלד

כתריאל שרהזון

פרעסע", שלא האריך ימים. יותר מאוחר הוציא שרהזון את העתון "ניו-ארקער יידישע צייטונג", שגם לו לא האיר המזל פנים והוא ירד מהר מהבימה. (לפי י. חייקין, בספרו על העתונים היהודיים באמריקה, השקיע שרהזון בעתון זה את מה שנשאר לו מן הנדוניה שקיבל, סכום של 1,000 דולר, אבל החזיק מעמד חמישה חודשים בלבד למרות שעתון זה היה "כתוב בגרמנית יפה ומרבית המנויים, יהודים פולנים-גרמנים, קראו אותו ברצון").⁴

מ. יהלמשטיין חזר לאירופה, אך בשנת 1871 שב לארצות הברית. בשנת 1874 ייסד יחד עם שרהזון, את השבועון "יודישע גאזעטען". ההצלחה היתה מבוטלת. למרות זאת לא נפלה רוחו של שרהזון וכעבור שנים אחדות, ניסה את מזלו בהוצאת עתון יומי בשם "טעגליכע גאזעטען". היה זה היומון היהודי הראשון באמריקה ובעולם כולו. הופעתה הבכורה היתה ביום שלישי, ה'18 ביוני 1881. הגלינות הראשונים היו מלאים דיווחים על "אליאנס" ועל מצב הערים והעיירות ברוסיה שעבר עליהן גל של פוגרומים, שהרי את החדשות האלה קראו בצמא יוצאי העיירות הללו. העתון החזיק מעמד לפי גרסה אחת שבועיים, ולפי גרסתו של חייקין — כחודשיים. ניסיון של שרהזון בשנת 1883 לחדש את העתון הזה נתן אותה תוצאה.

כאשר הביא לי יריד נעורים את ספר הזיכרון של קהילת סובאלק שבפולין שיצא לא מכבר בתל אביב — כרך עבה והדור ערוך בטעם ובמקצועיות¹ — היה זה רק טבעי שאחפש בין דפיו כמה מכרים משכבר הימים, ששמותיהם חרותים בתולדותיה של ארץ-ישראל. בין השמות מצאתי גם שניים שדרכי חייהם נצטלבו למרבה הצער בהקשר לשערוריה ספרותית שהיכתה גלים בשעתו: משורר הפרולטריון היהודי באמריקה ומחברם של שירי ציון נוגים מוריס רוזנפלד והמו"ל רב-הפעלים כתריאל שרהזון. כתריאל צבי שרהזון נחשב כ"איל העתונות" היהודי — ואולי מוטב לומר, "איל העתונות היהודית" — הראשון באמריקה. הוא מילא תפקיד מכריע בפיתוחה ובשגשוגה של העתונות היהודית בידיש ובעברית. כמוהו — ככמה בני סובאלק אחרים: נחמן רב אטלון² שייסד את עתון היידיש הראשון בשיקגו או צבי הירש ברנשטיין,³ שהוציא את העתון "פאסט" בניו יורק.

כתריאל שרהזון היה בנו של רבי אליהו, רב ומגיד פופולרי בכל מחוז סובאלק. הוא לימד את בנו תורה והכין אותו לרבנות, אך העניינים התגלגלו אחרת משתיכנן. בגיל צעיר מאוד נישא כתריאל לבתיה, בתו של ר' דוד יהלמשטיין ותחת להמשיך בלימודי תורה, שכבר התקדם בהם, החל לעסוק במסחר. הוא פתח חנות למוצרי נייר ב"רחוב האיטלין" (יאטקע-גאס) וכמה שנים לאחר מכן היגר לארצות הברית שבה התחיל בהרפתקאותיו המו"ליות — ההוצאה לאור של עתונים. שבע פעמים יפול, שבעים ושבע פעמים יתחיל הכל מחדש. כמה שמות של סובלקאים חוזרים ומשתזרים בפרקי החיים של כתריאל שרהזון, פעם כמתחריו, פעם כשותפיו בעסקים. ביניהם — גיסו מרדכי יהלמשטיין, משכיל שהרבה לכתוב ב"המגיד" וב"המליץ" בשם-העט "איש ימיני", חתנו יהודה לייב (לעאן) קאמאיקי וראש לכולם — בנו יחזקאל, שעוד בחיי אביו לקח חלק פעיל בביסוס עתוניו ואחר מות האב (ב'1905) ניהל את העסקים — תחילה ברבקות, בקשיחות וברוח לוחמת ולבסוף ברפיון וכלאחר יד, עד שהביא להתמוטטות היהלום שבכתר אימפריית-העתונים השרהזונית, העתון היומי "טאגעבלאט" (בשנת 1928).

ב"ספר קהילת סובאלק" אנו קוראים עליהם את הפרטים הביוגרפיים הבאים:

בין החלוצים הראשונים של המלה המודפסת בידיש באמריקה היו כתריאל-צבי שרהזון ומרדכי יהלמשטיין. בשנת 1866 הגיעו שניהם לניו יורק. באותה שנה הוציא מ. יהלמשטיין את העתון היהודי "די

גידון פאליי

רק בשנת 1885 האיר המזל את פניו לשרהזון. באותה שנה החל להוציא את היומון "יידישעס טאגעבלאטט" [כך במקור. אך להלן ייכתב "טאגעבלאט"] שהתאחד במרוצת הזמן עם "יידישע גאזעטען". [בטרם הונהג כתיב אחיד, נכתבה המלה "יידיש" בכמה אופנים: אידיש, יודיש, יידיש. המלה "גאזעטען" מופיעה בכיבליוגרפיות ובספרים שונים שטיפלו בעתונות היהודית גם כ"גאזעטען" ו"טאגע-בלאט", כאמור, עם שני "טט" בסוף. ישנה אי אחידות גם באיות בשמותיהם של אנשים. השתדלתי לפיכך, ככל האפשר, לפחות פעם אחת לתת את שמו של עתון בכתיב המקור שלו ובמובאות מן הספרים העתקתי לפי הכתוב שנהגו מחבריהם]. העתון היומי החדש של שרהזון הופיע בניו יורק בעזרת בנו יחזקאל וחתנו לעתיד יהודה לייב (לעצאן) קאמייקי.

מחבר קטע ביוגרפי זה גם מציין: "כמו"ל של עתונים רבים שגה כ. שרהזון לא פעם שגיאות גסות. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היה יחסו למשורר העממי היהודי המפורסם ובן עירו למחצה מוריס רוזנפלד. רוזנפלד היה כותב שירים בשביל "יידישעס טאגעבלאט" של שרהזון. כיום בהיר אחד החליטו שרהזון ובנו לפטר את רוזנפלד."⁵
זו טעות חמורה. עורכי ספר סובאלק בתל אביב העתיקו אותה ממאמר של בערל כהן בספר יזכור לעיירה זו, שיצא 28 שנה קודם לכן בניו יורק. דוגמה מובהקת לבנים שאכלו בוסר ושיני הורים תקינה.

האמנם "מפלצת מעוררת זוועה"?

היומון הראשון בשפת יידיש בעולם, כאשר היה בשיא ההצלחה שלו, הגיע לתפוצה של 70 אלף גיליונות ליום — תפוצת ענק בימים ההם. בעצם היה גם יומון היידיש הנפוץ ביותר בעולם. אין ספק שהצלחה זו היא בראש וראשונה עדות לחזונו, לחושם המסתורי החריף ולעקשנותם הברוכה של האב כתיבאל צבי והבן יחזקאל שרהזון. אך חלק נכבד מן ההצלחה יש לזקוף לזכותו של העורך הראשי הדינמי של העתון ג'והן פאליי,⁵ אדם שאפילו מתנגדיו החריפים מתארים אותו כעתונאי מבריק, ספק בדאי, ספק רב אמן, שהכיר יפה את קהל היעד שלו: המהגרים החדשים ממזרח אירופה שאת שפת המדינה לא ידעו, התגעגעו אל ארצות מוצאם והיו צמאים ליריעות על המתרחש בהן. רובם היו בעלי השכלה כללית מינימלית, שומרי מסורת ותאבי "סיפורי מעשיות". הוא סיפק לקוראיו תערוכת של "שמאלק" וסנסציות, פשע, נוטטלגיה ל"מולדת הישנה", נסים ונפלאות מארץ הקודש, בידור, סיפורי אהבהבים וכדומה, בנוסח עתוני הרסט של הימים ההם. כיוון שבאותם הימים לא היתה קיימת חלוקה לתחומים או התמחות, הרי אותו ג'והן פאליי חיבר גם את הכרוניקה (לפעמים, דברים שבדה מלבו), כתב את המאמרים הראשיים, את הפרשנות הפוליטית, הכתיב את הכותרות, ערך ראיונות אמיתיים ומדומים, בייס תעלולים שונים, כדי שאחר כך יוכל לתארם בעטו שהניב תוצרת בקצב פנומנלי. אחד התעלולים שבו התפרסם, היה כשהאכיל "פדלר" (רוכל) מסכן בחנוכה צדפים, אחר ששכנע אותו שאלה הן לביבות אמריקניות. הפדלר הקיא את נשמתו ופאליי שאב מכאן מיד השראה לסיפור עתונאי קורע לב לעמוד ראשון על קבוצה של אנטישמים שהתעללו בפדלר יהודי ותנקוהו למות.⁶

כאשר בא בוקר אחד למערכת, אחר ליל הוללות, ולא היה מסוגל לכתוב משלו, העתיק מאמר ראשי של "פארווערטס" שנוא נפשו והוסיף: "ראו, למה מגוולים אלה מסוגלים."

פאליי היה הרוח החיה ב"טאגעבלאט" בראשית דרכו ומשל ביד רמה במערכת. לא היה כמוהו לפניו — לא היו כמוהו אחריו. והרי מי שערכו את עתוניו של שרהזון לא היו קוטלי קנים. קדם לו בתפקיד פרופ' זליקוביץ, מלומד מכובד, אבל גם מחבר רומנים בהמשכים וסיפורי-מעשיות עסיסיים, קצת נוסע הרפתקן, אבל גם חלוץ הפתבות הצבאית בעתונות היהודית,⁷ ואחרי פאליי כיהנו בתפקידי עריכה הסופר תשר"ק⁸ והפובליציסט הרתי-ציוני גדליה בובליק. לעורכים — אשר לעורכים, אבל אל נא נקפח את חלקם של השרהזונים בהצלחת האימפריה שלהם. במאבקים בלתי פוסקים הצליחו האב והבן לבלוע בזה אחר זה את המתחרים שקמו עליהם, בניו יורק ובערי השדה ברחבי ארצות הברית. הרבה חומר על כך דלו ההיסטוריונים של יהדות ארצות הברית ולקסיקוגרפים משני גליונות יובל שהשרהזונים הוציאו: האחד לרגל עשרים שנות ה"יידישע גאזעטען" שהופיע ב-20 באפריל 1894 והשני לרגל עשרים וחמש שנות ה"יידישעס טאגעבלאט" ב-1 במרס 1910. עתון היוכל השני חשוב במיוחד, מאחר שבו השתתפו גדולי העתונאים והסופרים באותה תקופה בארצות הברית ובאירופה, החל ממנדלי מוכר ספרים (את ברכתו בתרגום עברי הבאנו ב"קשר" מס' 2, נובמבר 1987) וכלה בפובליציסט הציוני משה קליינמן. יחזקאל שרהזון הדגיש בגאווה במאמר המערכת של גליון היוכל, כי רבים שבעבר חרפו וגידפו את עתונם, באו עתה לברכו — עד כדי כך נשתנתה דעתם עליו. ואמנם הדעה על עתוניו של שרהזון היתה ביקורתית מאוד.

אכן, בשלושה נאלצו השרהזונים להיאבק — כתיאורו של כתריאל: ה"פאנאטיסמוס" [הקנאות], היינו הקנאים הדחיים שאסרו לקרוא את העתון בשבת; ה"משכיליסמוס" [המשכילים] שהתביישו ב"עתון הדרגון" וה"קפיליסמוס", כלומר חוסר כסף. לא רק משכילים התביישו ב"עתון הדרגון". השרהזונים גם לא הצליחו לגייס ילדים יהודיים למכירת העתון ברחובות והבן הנמרץ גייס ילדים (NEWS BOYS) לא-יהודיים למטרה זו. בדרך כלל נמכר ה"גאזעטן" בחנויות המכולת ועקרות הבית החלו להתרגל ליטול עתון הביתה יחד עם הלחם, החלב והשמן. אבל יחזקאל שאף לעבור לשיטות יותר מודרניות של הפצה, ברחובות.

האב מספר באהבה רבה על העבודה החרוצה והמסורה של כל הצוות ובראשו בנו בכורו יחזקאל שהיה המנהל והגובה; בתו בת ה-13 וצעיר ילדיו חיים, בן ה-10. שני האחרונים עבדו כסדרי דפוס.

לימים יסיים חיים לימודי משפטים וכעורך דין יופיע במשפט הדיבה שינהל אביו נגד עורכי "אבענד בלאט" בשנת 1897. העורכים בנימין פיינגבוים ופיליפ קרנץ האשימו את שרהזון במעילה בכספי ציבור בכך שנטל לכיסו כספים שנוצטברו בקופות צדקה למען ארץ ישראל וב"קרן דרייפוס". משפט דיבה זה גרם למעשה לחיסולו של העתון המתחרה "אבענד-בלאט". עלילה זו היתה רק אפיוזודה אחת במסע ההשמצות שלא פסק מעולם. גם "פארווערטס" האשימו פעם במעילה בכספי צדקה.

ומה מספר הבן, יחזקאל? אף מדבריו שלו נוכח להביא כאן רק כמה אפיוזודות שניתן ללמוד מהן על שיטות העבודה ועל תכסיסי המתחרים. בספרו על עלייתו וירידתו של היומון "טעגליכע גאזעטן" — שנאלץ לחזור למתכונת של שבועון כעבור מספר חודשים — מדגיש יחזקאל שהיה זה דווקא הוא שהציל את ה"גאזעטן", אחר שהפר את עצת אביו, שכנראה עמד להישבר. בהסכמת האם לא מסר יחזקאל למו"ל המתחרה, המדפיס משה (מוזס) טאפאלאווסקי, שהוציא לאור את "יידישע פאלקסצייטונג", את הפנקס שהכיל את שמותיהם של אלפי מנויים. "אבי איבד את אומץ-רוחו. אבל אני הנער 'הירוק' התעקשתי וביטלתי את תוכניתו של האב למסור את הפנקס למתחרה ולוותר על העתון שנאבק בקשיים." בסופו של דבר, אחר מלחמה חסרת מעצורים נאלץ דווקא טאפאלאווסקי להיכנע והשרהזונים רכשו ממנו בפרוטות את עתונו יחד עם הדפוס.

שרהזון הבן מתאר בפרק הזכרונות כיצד במשך חודשים היה ממשיך בשיטה שאביו והוא המציאו. הם היו מייבאים ממינין שבגרמניה את העתון של יחיאל ברי"ל "הישראל" (שבועון גרמני באותיות עבריות) כשעמודו הראשון — ריק. במעט אותיות הדפוס שהיו להם, מילאו את העמוד הזה בדיעות מקומיות וידיעות טריות יותר מן העולם, שברוך כלל העתיקו מן העתונות הגרמנית והאנגלית בניו יורק.

הרסט יהודי

בגיליון היובל של ה"יידישע גאזעטן" מה-20 באפריל 1894 יש חומר רב לא רק על העתונים של שרהזון כי אם על ראשית העתונות היהודית באמריקה בכלל. מופיע שם מאמר בכותרת: "אחד נגד שמונה עשר". השם המלא של המאמר הוא "1 נגד 18, החזק מכולם. כמה מתחרים בילה

היו שראו ב"גאזעטען" שילוב של "הכיפה והצלב" (רמז לשמועות שרווחו אז על גיהון פאליי שהמיר את דתו בנעוריו). הסופר יעקב מילך כתב על "יידישע גאזעטן" שממנו גם צמח ה"טאגעבלאט", שהיה זה עתון של "רבנות ובטלנות מעורב יצרים של עשיית כסף אמריקני". י.ד. ברקוביץ (בספרו "הראשונים כבני אדם") מתאר אותו כ"מפלצת מעוררת זוועה". "טאגעבלאט", כמוהו ככמה עתונים עממיים אחרים, סייע בהפצת ספרות-ה"שונד" וה"רומנים למשרתות".

תרף הוולגריות, הצדקנות והצעקנות של העתון, העניק "טאגעבלאט" לקוראיו בידור והנאה, הקל את געגועיהם למולדת הישנה ובעקיפין אף קירב אותם מעט ללשון האנגלית, מאחר שביידיש הגרמנית שלו שילב הרבה ביטויים באנגלית, שנקלטו על ידי הקוראים. העתון לא התיימר להיות "נושא בשורה" או מחנך, אבל הקוראים אהבו אותו.

השמצות ומשפטי דיבה

נחזור לשרהזונים.

קראתי את שני פרקי הזכרונות של האב והבן שרהזון, כפי שהם מובאים בספרו של משה שטרקמן "געקליבענע שריפטן" (שיצא בתל אביב ב-1979, בעריכתם של מרדכי חלמיש ויצחק יונסוביץ'). המסה של האב, כתריאל, מעירה על כשרון כתיבה, למדנות ובעיקר על אופיו הרגשני. הבן, לעומת זאת — יבש וענייני יותר, אך גם הוא נותן תמונה תיה על תלאות המשפחה, במאמציה להחזיק מעמד מול המתחרים הרבים, שלא בחלו בתכסיסי מלחמה, כולל השמצות אישיות קשות על האב.

אי אפשר כמובן במסגרת זו להרבות במובאות משני פרקי הזכרונות החשובים הללו. נסתפק בכמה משפטים השופכים אור על אופי מחבריהם ומעשיהם.

כך למשל פותח כתריאל שרהזון את מה שהוא מכנה הביוגרפיה של "יידישע גאזעטן" ו"טאגעבלאט": קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך; כי במקלי עברתי את הירדן הזה, ועתה הייתי לשני מתנות (בראשית ל"ב, י"א). מלים קדושות אלו מוכרות היטב לכל איש. כך דיבר יעקב אבינו לאלוהים אחר שעבר את לכן הארמי 20 שנה והגיע לדרווחה. גם אני, קוראים יקרים, נאלצתי להיאבק עם לבנים רבים, שרצו להרע לי כגמול על שירותי הטובים להם, אבל אחר עשרים שנות סבל הייתי לשני מחנות אדירים: בניו יורק "גאזעטן", "טאגעבלאט" ו"העברי" ובישקגו "יידישער קוריער" — יומנים ושבועונים.

"הוצאת עתון ניתן להמשילה למסע של אניה. בהפליגם מנמל היציאה, כל הקברניטים מקווים למזג אוויר טוב ומייחלים להגיע לנמל הבא ככל האפשר מהר. אבל לא כל האניות משחק להן מזלן: אחדות נגזר עליהן להילחם בסערות ובגלים גועשים, חלקן שוקעות וחלקן גורלן שפר עליהן והן מגיעות לנמל. גם עורכים, כאשר מוציאים את הגליונות הראשונים, תקוותיהם גבוהות, אבל רבים שוקעים כמצולות; רבים נאלצים להיאבק בסערות וחיהם קשים מאוד ורק מעטים זוכים שחלומותיהם הוורודים מתגשמים."

כאן מזכיר כתריאל שרהזון כיצד ירדו למצולות קרוב ל-40 עתונים (!) שרובם לא קמו אלא כדי לחסל את ה"גאזעטן".

THE DAILY JEWISH GAZETTE.

טעגליכע

דאזשישע גאזעטען

The only Jewish Daily in the World.

טעגליכע דאזשישע גאזעטען

VOL. 1, No. 1 NEW YORK, APRIL 1, 1894. FRIDAY 5 S'.

די דאזשישע גאזעטען איז געגרינדעט דורך הרב דוד משה בריינשטיין, און איז דער ערשטער יודישער טעגליכער בלאט אין אמעריקע. זי איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

**דער
תסעדיקהא
נער.**
פארקויפט לויטן אום פיל און
קוקט גארט ענגלישע ספרות
עליל חילת חילת לספרים
דערן ליעט און שיי
בין אן שילטען

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די אמעגליכע יודישע גאזעטען
די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

די דאזשישע גאזעטען איז געווען דער ערשטער יודישער בלאט, וואס איז געווען גענוג גרויס צו זיין פאר די יודישע קהילה אין אמעריקע.

"יודישע גאזעטען" - יומן היידיש הראשון בעולם

עתונים רבים אחרים ברחבי ארצות הברית, שחלקם כאמור התחילו תוך כדי החלפת הבעלים. אין ספק שכתריאל שרהוזן "די גרענד אולד מען אוף איסט ברודוויי", כפי שמכנה אותו פרופסור גצל זליקוביץ, הצליח בעשר אצבעותיו להגיע למעמד של "איל עתונות", מעין הרסט יהודי. כתריאל שרהוזן ייסד כמה תלמודי תורה ומוסדות צדקה. היה נשיא בית הכנסת של בני עירו. הוא הוציא את ספר הלימוד הראשון בעולם ביידיש ללימוד אנגלית והיה שליח לקונגרסים ציוניים בבל ובונדון. פעם אף הגיע לארץ-ישראל בשליחות ציבורית (שלא עלתה יפה; הוא ניסה לתווך בין האשכנזים והספרדים בירושלים, וראה להלן). בערוב ימיו

היידישע גאזעטען וזיצד הגדולים והטובים שבהם עברו ליגאזעטען. כמוטו של המאמר משמש פסוק מקהלת: "כל הנחלים הולכים אל הים." שרהוזן מונה בסדר א"ב את כל 18 העתונים בניירודק ועריה-שדה שמשפחתו "בלעה", תוך שאינו שוכח להזכיר כמה מבעליהם של אותם עתונים או משתתפים, שתרפו וגידפו את השרהוזנים. רשימת ה-18 הנה למעשה ביבליוגרפיה ראשונה מסודרת של חלק מן העתונים היהודיים שהופיעו וחוסלו באותה עת. אם ב-1894 יכול היה שרהוזן לדבר על "1 נגד 18", הרי בשנים לאחר מכן התרחבה ממלכתו עד שבשלב מסויים השתלטה המשפחה על

שלום עליכם בניו יורק

מוכנים לפנייהם כעתונים הבאים מרוסיה." (ברקוביץ', עמ' 217).
 שנת 1905 היתה שנת מפנה בתולדותיה של רוסיה. התנועות
 המהפכניות ניסו לראשונה לפרוק את עול העריצות הצארית והמשטר
 המאויס השיב בהגברת הדיכוי. נחלי דם זרמו ברחובות הערים הראשיות,
 וכמובן ראשונים ששילמו מחיר יקר בתמורות העתים היו היהודים,
 שהמונים מוסתים טכחו בהם ללא רחם. גם בקייב, מקום מגוריו של
 שלום עליכם התחולל פוגרום. נתמזל מזלו של שלום עליכם והוא הצליח
 להימלט יחד עם משפחתו למלון "אימפריאל", לא הרחק מביתו, ובזכות
 זה ניצל. זמן רב לא עמד לו כוחו להעלות את רשמיו על הכתב. מצבו
 הכספי בימים ההם היה ככי רע ובצר לו פנה לדידו באמריקה, ד"ר מוריס
 פישברג, בהצעה שיגייס למענו עזרה בארצות הברית. הוא יכין כמה
 דברים מיוחדים עבור התיאטרון היהודי והעתונים היהודיים שם ובכך גם
 "ימלט נפשו ונפשות ביתו לאמריקה." ד"ר פישברג מסר את זעקתו של
 שלום עליכם לשני עתונים יהודיים בניו יורק, "טאגעבלאט" של שרהזון
 ו"מארגן זשורנאל" של יעקב ספירשטיין. שניהם נפלו על המציאה ונתנו
 לה פרסום רב. "מארגן זשורנאל" אף פנה לקהל והציע להקים קרן
 מיוחדת בשביל להביא את שלום עליכם ומשפחתו לאמריקה. "טאגע-
 בלאט" יצא מיד בהתקפת נגד. "אין צורך בקרנות מיוחדות," קבע מאמר
 נמלץ שכותרתו: "אנחנו מביאים אותו לאמריקה". העתון סיפר לקוראיו
 ש"הליטראט" הגדול הזומן לתאר את הפוגרום בקייב ואת שאר
 הפוגרומים בשביל "טאגעבלאט" וכי "בה בשעה שהם קוראים בעמוד
 הזה את מכתבו הנוגע עד הנפש של הליטראט, נמסר בקייב לידי האדון
 שלום עליכם ובני ביתו סך שש מאות דולר ששלחנו לו על-ידי כבלגרמה"
 (ברקוביץ', עמ' 219).

החוש המסחרי של שרהזון ובעיקר חושי העתונאים המחודדים של
 פאליי אמרו להם, שהצירוף פוגרומים ושלום עליכם היהו מכרה זהב
 ממש.

הגיע שרהזון להון רב באמריקה, כפי שגם אפשר ללמוד מצוואתו, בה
 חילק 60 אלף דולר¹⁰ למוסדות יהודיים — שני שלישי לחברות בניו יורק
 ושליש לארץ ישראל. שרהזון נפטר ב-12 בינואר 1905 בניו יורק
 ובהלווייתה השתתפו כ-50,000 איש.

איזה אדם היה כתריאל-צבי שרהזון? קשוח, חסר סנטימנטים ביחסי
 העבודה וגם לא מקפיד בכבודם של סופרים ופועלים שעבדו אצלו? או
 שמא להיפך: אדם נוח לבריות, לבבי, עוסק בעסקי ציבור באמונה ומוקיר
 תלמידי חכמים?

ב"צוקונפט" הלונדוני (גיליון מס' 30 משנת 1895) הואשם שרהזון
 בפלגיאריזם. וולף שור, העורך והמורל של "הפסגה" בשיקגו, מי שנחשב
 לאחד הפובליציסטים העבריים החשובים בארצות הברית, כתב עליו:
 "האיש השפל הזה הוא צרעת ממארת."¹¹ אבל שור לא היה לגמרי
 אובייקטיבי כיוון שהיה פעם שותפו של שרהזון ב"הפסגה" והשניים
 נפרדו בריב. עתונים מתחרים תקפו אותו קשות על שנטל "סובסידיות"
 (במלים אחרות — שלמונים) מגורמים פוליטיים, וכך קרה שיום אחד
 בשנת 1900 שינה מקצה לקצה את האוריינטציה הפוליטית — מתמיכה
 ברפובליקנים לתמיכה בדמוקרטים. פעם נוספת ביצע תרגיל דומה
 ב-1903, כשעשה עיסקה עם בוטים פוליטיים מקומיים בניו יורק ואף
 הודה בגלוי שעשה זאת "כדי להבטיח ג'וב קטן לאחר מבני-משפחתו"
 — כמיטב המסורת של "טמאני הול" (מנגנון המפלגה הדמוקרטית
 בניו-יורק, הידוע לשמצה).¹²

הזכרנו שכתיאל שרהזון היה גם מייסדו של "העברי" (בשנת 1892).
 עורכו של עתון זה היה המורה הסובלקאי לשעבר ואיש האשכולות גרשון
 רוזנצווייג.¹³ לסופר יהודה לייב גורדון לא היתה דעה טובה על אותו
 עתון. באחת מאגרותיו כתב ל"ג": "גם מוצאי 'העברי', שרהזון האב
 ובנו, קוראים אותי לעזרה: אכן את פניהם השיבותי ריקם, כי מתוך העלים
 ששלחו לי לרוגמא, ראיתי כי האנשים ההם שפתם איננה אתם ולא יבינו
 לדבר כך."¹⁴ לעומתו משה קליינמן, הסופר הציוני שכתב מאמר הספד על
 שרהזון אחר מותו (ב-1905), הפליג בשבחים רבים על האיש, בעיקר על
 סגולותיו כעתונאי וכמעט העמיד אותו במדרגה אחת עם נחום סוקולוב.¹⁵

הצירוף של פוגרומים ושלום עליכם

כבר הזכרתי את הדעה השלילית שהיתה לברקוביץ' על שרהזון
 ועתוניו.¹⁶ שתי סיבות לכך. האחת — עתוניו של שרהזון העתיקו את
 הפיליטונים והסיפורים של שלום עליכם שנתפרסמו בעתונות היהודית
 ברוסיה, בלא לשלם פרוטה למחברים. שנית, גם לאחר שכבר לא יכול היה
 להתחמק מתשלום, נהג שרהזון בחוסר כבוד בשלום עליכם וכ"ד.
 ברקוביץ' עצמו, שייצג את חותנו בארצות הברית.

שלום עליכם היה כבר בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 סופר
 ידוע ומפורסם. עתוני ארצות הברית — לא רק עתוניו של שרהזון
 — העתיקו דבריו, כפי שהיו מעתיקים דבריהם של סופרים אחרים. שלום
 עליכם ניסה — כפי שמספר ברקוביץ' — לכרז בדברים עם העתונים
 היהודיים באמצעות אחיו ולומר להם שיהיה מוכן לשלוח להם בקביעות
 העתק מאמריו. אבל הללו ענו "בהתגלות לב אמריקאית, כי אין הוא צריך
 לטרות חנם ולהעתיק בשבילם את פיליטוניו — מוצאים הם אותם

THE JEWISH DAILY NEWS

SECTION III
Pages 65-80

SILVER JUBILEE NUMBER

3טער טהיל
וייטע 65 ביז 80

ביילאגע צום 25-יעהריגען יובילעאום נומער

יידישעם טאגעבלאט

Vol. XXVI, No. 61

Sunday, March 20, 1910

זאנאקס'ס טאג ב' תר"ץ

יידישעס טאגעבלאט - גיליון חצי היובל, 1910

ברקוביץ, ובאמצעותו את שלום עליכם, באמרו (עמ' 512):

--- בעל הבית (שרהזון) הוא איש בעל קפריזים שנכנסת בו לפעמים רוח תוזית. כשיסוד שגעונו מעליו, יוציא את ה"וואקיישן" ממאסרו להדפיסו בעתון להגאתם של שאר הקוראים.

ואולם "שגעונו" של בעל-הבית נמשך ונמשך, וה"וואקיישן" של שלום עליכם נשאר ב"מאסר" ימים רבים. גם בפרשיה זו, כמו בכל מקום שבו ברקוביץ מוכיח את "בעל הבית" ואת שם המשפחה שרהזון הכוונה היא כמובן לבן ולא לאב.

אברמוביץ' במקום רבינוביץ'

אחר שעורכו המבריק של "טאגעבלאט", יוהן פאליי, הלך לעולמו (ב'1907) - ולא סתם הלך לעולמו, כי אם שלח יד בנפשו, מעשה שגרם לירידת כבודו של העתון בעיני קוראיו האורתודוקסים - הרגישו יחזקאל שרהזון ושותפיו שהעתון זקוק לזריקת חיזוק ואחד השינויים הראשונים שהתרחשו היה "שיחרור ממאסר" את ה"וואקיישן" של שלום עליכם. בעלי העתון "לא אהבו" את התאבדותו של פאליי עד כדי כך, שבידיעה על מותו הטרגי אסרו על הכותבים להזכיר שהאיש היה עורכו של העתון. אם כן, ה"וואקיישן" הוחזר, אבל לפי דרישת בעל-הבית ובהסכמתו של שלום עליכם, חולק לסיפורים קטנים, סיפור סיפור בפני עצמו, "לפי שבעל הבית אינו אוהב מגילות ארוכות" (כפי שהודיע עורך הספרות היפה בעתון, תשר"ק, לי.ד. ברקוביץ'). לחובבי שלום עליכם הריני ממליץ מאוד לקרוא את המכתב הנפלא ששלח לתשר"ק שבו הוא משיא לו עצה איך לתפוד ואיך להכליב את הסיפורים הללו, שהרי "אנחנו החייטים מכירים איש את רעהו לפי התפירות ולפי הכליבות."

בעלי ה"טאגעבלאט" מעולם לא סלחו ל"מרק טוויין היהודי", כפי שכינו באמריקה את שלום עליכם הם עצמם וגם מעריציו המרובים, את פרשת הגילויים בעניין 600 הדולר וכן את העובדה שכתב גם למען העתונים המתחרים.

בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, כאשר נמלט שלום עליכם מקופנהגן הנייטרלית לניו יורק, ערכו לו שם קבלות פנים לרוב. באחת המסיבות באיסט סייד הופיע כנואם ראשי המיליונר והנדבן יעקב שף וחילק שבחים לרוב לאורח.

שלום עליכם, כפי שמעיד ברקוביץ', שאב עידוד מן הבשורה שבאה מאמריקה ובמשך זמן קצר, אחר שעבד ימים וילות ללא הפוגה, שלח לעתון הניו יורקי "תמונות מן הפוגרום" - 42 מכתבים. הסופר הנודע לא ראה את הנוסח המלא של הודעת "טאגעבלאט", וכך לא ידע ששרהזון כבר שלח לו כביכול בכבלגרמה 600 דולר. הוא קיבל בסך הכל 300 רובל, שהם רבע משווה-ערך של 600 דולר. על יתרת-החוב התנהלה לאחר מכן מערכה כבדה רצופה בזיונות. הסיפור הוא ארוך והחפץ בפרטיו ידפדף בספרו של ברקוביץ'. אני אביא כאן רק שתי מובאות. כותב ברקוביץ' בפרק "חורף 1908" (עמ' 510):

אחר שהוצאתי מבעלי ה"טאגעבלאט" ברוב עמל ובזיון את שכר הסופרים של שלום עליכם, ירד כבודו באותו עתון ומצבו נחערער. אחד משני הבעלים, שרהזון נגם אם אינו נוקב בשם, הכוונה היא למעשה לבן, יחזקאל, שהרי האב נפטר ב'1905 - ש.ר.], איש עיקש ובעל טירופים, הפוזל בשעת כעסו לצדדים בעיניים מזרות אש עכורה, הודיע באותו מעמד כי מאכן ולהבא לא ירשה לעורך להדפיס אף שורה אחת משל שלום עליכם. מה הטעם? יש לו טעמים ונימוקים הרבה. ראשית, אינו רוצה ואינו מחוייב לפרנס מקופתו הומוריסטים מן החוץ. יש לו די הומוריסטים בתוך המערכת, די והותר. שנית, ילך לו שלום עליכם אל עתוני רוסיה, ממקום שבו, ואל יתאוה לקבל שכר סופרים פעמיים. גם פה וגם שם. ושלישית, הכניסו את שלום עליכם לתוך עתונו בלי ידיעתו ומאחר שהוא כאן בעל הבית, הוא הממונה על הקופה. לא יתן לו מהיום והלאה אף פרוטה אחת.

לא הועילו המחאות. לא של ברקוביץ' ולא של שלום עליכם וגם לא של מתווכים רודפי שלום. גם העורך הנמרץ ורב-ההמצאות, ג'והן פאליי, שידע על פי תוצאות של סקר קוראים בערי השרה עד כמה שלום עליכם פופולרי, לא הצליח לרכך את לבו של בעל העתון. ברקוביץ' מעיד כי פאליי התייחס אליו בדרך כלל בחיבה ואף במידה של גילוי לב מעורב בלא מעט צנינות. בעלי העתון - כך אמר - אינם רוצים להוציא כסף לספרות יפה. "כסף אנו משלמים באמריקה רק בעד ספרות מכוערת" (עמ' 481). כה גדולה היתה, כנראה, שנאתו של שרהזון לשלום עליכם, שפעם אף גנב ממגירתו של העורך פאליי צרור סיפורים שלו, ה"וואקיישן שלי". לרוע המזל לא נשתייר אצל המחבר העתק של כתב היד. הסופר וההומוריסטן תשר"ק, שהיה מבכירי העובדים בעתון, ניסה לפייס את

מוריס רוזנפלד באחד משיריו "מיליונר בדמעות". הרכה דמעות נהערכבו שם ב"שאפיס" עם נחלי הזיעה. הזכרתי קודם את איציק מאנגער. רעייתו גניה עבדה אף היא שנים רבות ב"סוועטשאפ" ולא אחת שמעתי מפיה על תנאי הניצול שבהם עבדו המהגרים ה"ירוקים".

זכה רוזנפלד ושיריו תורגמו לשפות רבות. תחילה לאנגלית ואחר כך לכמה שפות אירופיות נוספות — גרמנית, צרפתית, רוסית, פולנית, צ'כית והונגרית.¹⁷

מוריס רוזנפלד גם הצטיין בתרזויו הסטיריים העוקצניים ובתקופה מסוימת אף הוציא וערך יחד עם המשורר א.מ. שרקנסקי, כתב עת סאטירי, "אשמדאי" (שיצאו ממנו 9 גליונות בלבד). את פרי עטו נאלץ למכור לעתונים היהודיים, תחילה כדי להשלים את הכנסתו מיגיע כפיים — הוא עבד ב"סוועטשאפ" למעלה מעשר שנים — ולאחר מכן כתחליף לה. וכך הגיע לשני העתונים שהוציאו בניו יורק בידיש בני עירו כתריאל ויחזקאל שרהזון. כפי שמעיר יחזקאל ליפשיץ שערך את מכתביו של רוזנפלד, הרי "לעבוד בשביל הגאזעטן" או ה"טאגעבלאט" של שרהזון לא היה הרבה יותר טוב מאשר לעבוד ב"סוועטשאפ".¹⁸

סאת הבזיונות שספג מוריס רוזנפלד בערוב ימיו בשני עתונים אלה עלתה אף על זו שהיתה מנת חלקו של שלום עליכם. שיאה של פרשת היחסים העכורה שלו עם ה"גאזעטן" היתה — פיטוריו מן העתון. מסמך הפיטורים הפך כמעט ל"קלטיקה" בתולדות העתונות היהודית. הוא מוזכר כמעט בכל ביוגרפיה של מוריס רוזנפלד. כותב על כך בהרחבה חוקר ספרות יידיש קלמן מרמר שהיה יחד עם יצחק בן-צבי ובר ברוכוב, ממיסדי מפלגת "פועלי ציון" ועורך בטאונה באמריקה "דער קעמפער",

אנשי "טאגעבלאט" לא יכלו להתעלם ממסיבה זו וסיפרו כיצד אדיר הממון יעקב שיף הטיף לשלום ואחדות בקרב היהדות. בסוף הדברים הוסיפו פסוק קצר, שאחרי נאומו של שיף "קרא האורח מיצירותיו", בלי לומר מיהו האורח (ברקוביץ, עמ' 1180).

לפני כן עשו תעלול אחר. או שמא היה זה פשוט גילוי של עם הארצות? בספרם על בואו של "גדול ההומוריסטים היהודיים" לגמל ניו יורק מסרו את שמו של האורח הרם כ"מר שלום יעקב אברמוביץ", שהוא כידוע שמו של מגדלי מוכר ספרים. לא בכדי הזהיר פעם מגדלי את ברקוביץ: פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך ל"ליטראטור" באמריקה היהודית.

פרשת פיטוריו של מוריס רוזנפלד

אם שלום עליכם מדבר במכתבו אל תשר"ק על "מלאכת חייטות" כמטפורה ספרותית, הרי עמיתו בממלכת הספרות ושכנו בעתון הניו יורקי, המשורר מוריס רוזנפלד, יכול היה בביוגרפיה שלו לרשום את החייטות כמקצוע, פשוטו כמשמעו. שוליא דחייטא היה בסובאלק וכווארשה — כמוהו כמשורר היהודי הדגול האחר איציק מאנגער סאת חרוזיו הראשונים שירבט לצלילי מכונות התפירה. מיומנתו המקצועית של רוזנפלד עמדה לו כאשר היגר בשנות ה-80 לאמריקה והחל לעבוד למחייתו באחד ה"סוועטשאפיס" הנודעים לשמצה, אותם בתי מלאכה צפופים וחשוכים שבהם פועלות ופועלים יהודים עבדו מזריחת החמה ועד שקיעתה, לעתים בתנאי עבודה ממש. לא במקרה כינה את עצמו

הודעת הפיטורים שנשלחה למוריס רוזנפלד (תרגום הטקסט — בעמוד הבא)

516-4-19 MEMORANDUM. THE JEWISH DAILY NEWS, EVERY EVENING יידישע טאגעבלאט ESTABLISHED 1885 THE JEWISH GAZETTE, WEEKLY יידישע גאזעטן ESTABLISHED 1874 185-187 EAST BROADWAY	NEW YORK <i>Mich 4 1921</i> To <i>Mr. M. Rosenfeld</i>
מ' רוסנפלד סאגט: איך האבן פילע אנהייבן זען א זאכן וויסן, וואס פון דעם יאן פונעם ווייניש פונעם וואס וואס וואס די ווייניש וואס וואס וואס וואס וואס וואס וואס זען ווייניש וואס וואס וואס וואס וואס וואס וואס <i>Sarasohn & Jan</i>	

נמים
אסרו

שלום
שבו
היא

ולמו
אגרם
גישו
נויים
שלום
י כן,
נורכו
הבית
בפני
עורך
ליכם
ו הוא
אנחנו

, כפי
ם, את
למען

זליכם
באחת
= שיף

פועל יהודי - איור של ליליאן לספר שיריו של מוריס רוזנפלד "שירים מהגיוט"

— כפי שנהג גם כחייו. כמדי יום ביומו, הופיעו יום אחד הפועלים והכתבים לעבודה, ומצאו דלתות נעולות. על מותו של העתון נודע להם כפי שנודע לכולם, רק כאשר קנהו, "מארגן וזורנאל", הודיע על כך ברבים".²⁰ הדבר היה 23 שנים אחר מות מייסדו, כתריאל צבי שרהזון. האם היה מותו של העתון מוות טבעי או התאבדות? י. חייקין בספרו על העתונות היהודית באמריקה מונה שלוש סיבות עיקריות להתמוטטותו של העתון. אחד הבעלים, יחזקאל שרהזון, הסתבך בספקולציות כספיות בבורסה ואילו השני, קאמאיקי, יותר משעסק בענייני העתון הקדיש את זמנו ומרצו לעסקיו האחרים ובעיקר למטעי הסוכר שבהם השקיע. האהבה לא שרתה בין שני השותפים הגיסים, אם לומר זאת בלשון המעטה. העניין נמאס לקאמאיקי ולבסוף מכר את חלקו לשרהזון. בעקבות הסכסוכים במשפחה השתררה במערכת וגם בהנהלת העתון אנדרלמוסיה לא קטנה. בינתיים החלו חוגים אורתודוקסיים שונים לחזר אחר שרהזון במגמה לרכוש ממנו את העתון. איתרע מזלו של יחזקאל ובאותה עת נשא בנו לאשה בחורה נוצריה. כמה סוחרים ערמומיים החלו במסע סחטנות כלפי יחזקאל ואיימו שיגלו ברבים שבנו "יצא לשמד"

טיפל בנאמנות במורשתו הספרותית של מוריס רוזנפלד ופירסם על כך, בין היתר, מסה ב"פנקס" של יור"א משנת 1928. את סיפור פיטוריו של מוריס רוזנפלד מה"ידישע גאזעטן" אני מביא בתרגום מתוך מסה זו.

מאריס ראזענפעלד נאלץ לעת זקנה לעבוד ב"ידישעס טאגעבלאט". המשורר בן ה-59 היה חולה, שבור פיסיית ונפשית. בנוסף לכך, כל העבודה העתונאית היתה לו לזרא. בעיקר ב"טאגעבלאט" שבו נאלץ להתאים את עצמו לקהל קונסרבטיבי-אורתודוקסי ולהאדיר סוג של יהדות, שקודם לכן היה לועג לו. בין כתבי מאריס ראזענפעלד מצויה שורה שלמה של שירים שבהם הוא מביע צער וכאב על התעסקותו בעתונאות, שבעטיה נהיה "פשוט ודל, כתבן יבש, דרשן שבועי, שעובד אך למען השכר". יום אחד שלחו לו את פיסת הגייר הבאה:

ניו יורק, מרס 4 1921
לכבוד מר מ. ראזענפעלד
אדון נכבד,

אנו מוצאים לנכון להודיעך שהחל מהיום אינך צריך עוד לכתוב עבורנו. הסיבה לכך שכתבתך אינה מספקת באיכות ובכמות.

בברכה,
שרהזון ובנו

הדברים נכתבו בסגנון משרדי יבש, על נייר מכתבים המשמש לגביית חובות ממנויים או מנותני מודעות; כתבו אליו כפי שכותבים לאדם מן הרחוב, איזשהו "מיסטר מ. ראזענפעלד" וחתמו בשם הפירמה; קר ומנוכר — "שרהזון ובנו".

מרמר במאמרו חוזר על החתימה "שרהזון ובנו", אך עתה כבר ברור שידו של כתריאל לא יכלה להיות במעשה נבלה זה. תמוה מאוד שדווקא כותב הביוגרפיה שלו ב"זכור בוך טאוולק" הניו יורקי (בערך כהן) מייחס את פיטורי רוזנפלד שנעשו בשנת 1921 לכתריאל שרהזון שהלך לעולמו בשנת 1905.

ברור שהבן יחזקאל, יחד עם לעאן קאמאיקי — ידם היתה במעל. אותו קאמאיקי (כפי שמספר משה שטרקמן בספרו "געקליבענע שריפטן", בעמ' 81) התייחס לעובדים בזלזול ובשאט נפש. פעם החציף פניו כלפי מחבר הרומאנים החרוץ משה זייפרט, וכאשר הלה התלונן שמן השכר שהוא מקבל "אי אפשר לחיות", השיב לו: "וכי מי מבקש ממך לחיות?"

סופו של "טאגעבלאט"

תוך שהוא מספר על פיטוריו של מוריס רוזנפלד מזכיר קלמן מרמר איזה סוף עצוב היה לעתון עצמו. "עץ-האלון הגאה", כפי שכינה אותו רוזנפלד בשיר שכתב לכבוד יובלו, ה"קונה הכל" — הוא עצמו נמכר. והנה לא נמצא איש שיאמר אחריו מלה טובה. ככה עלתה לו, משום שחסרו לו (לשרהזון) אתיקה וטקט. "ידישעס טאגעבלאט" התעלם מסופריו ואף מסדרי-הדפוס. במותו

"מלאך השלום" בעיר השלום

במלחמת איתנים זו השתמשו הצדדים בהשמצות, בדיסאינפורמציה בעל פה ובכתב, בחכסיסי הטעיה והשליח מאמריקה, שעשה שבעה שבועות בארץ הקודש (מתוך זה כמה ימים גם ביפו ובסידור במושבות), הריס ידלים.

★

בגיליון "הצבי" מס' 4 מכ"ח חשוון תרנ"ו פרסם שרהזון מכתב גלוי על פני מחצית העמוד לצדדים הניצים שבו ביכה את כשלוננו:

... לפי שיודע אנכי בנפשי כי מסגל אנכי לפשר בדברי ריכות אלה אמרתי למען כבוד עמי האהוב לי ולמען כבוד ירושלים החביבה עלי, אנסה להשתמש בכחי לפשר גם את הריב הזה (בין שתי הקהלות, הספרדים והאשכנזים).
לא חסתי על ביטול העת אשר באמריקה יקרה היא למאד, כמאמר האמריקני Time is money ולא חסכתי על הוצאות דמי (ודמים תרתי משמע) ואמרתי אם משמיא קא זכו לי להביאו השלום בירושלים והיה זה שכרי.

אבל כאמור, "מלאך השלום" העלה חרס בידו. לא לפני שנוכח – כפי שהודיע במכתבו – כי הריב איננו רק על כסף כי אם ריב לשם ריב "אשר מקורו לא בעדה הספרדית יצ"ו ולא בעדת האשכנזים יצ"ו, כי אם בשני בתי חולים אשר הקטן מתקנא בהגדול והצעירה בבכירה ולא יחושו ולא יכאב ראשם אם המחלקת אשר ביניהם תשבית את שלום העיר כולה".

כל זאת חשתי בהרגשה נעלמת אך טרם ידעתי זה בידיעה גמורה ולפיכך לא רפו ידי ולא נואש לבי והתאמצתי לסול המסלה ולכבוש הדרך לשלום. ואל נקל היתה לי העבודה הזאת, כי זה ששה שבועות אשר אנכי פה ופגיתו את לבי לדעת את הכל, לא מנעתי את רגלי מבוא בעצמי לביתו של כל אחד ואחד מהם לדלות מעמקי תהום לבכם כל נסתר וכל כמס, והייתי בעיני עצמי כמתאמץ לעלות על הר גבוה וזקיף, והוא מטפס בידי ורגליו, וכמעט שעמדה לי עמלי וכבר נשקפה לי ראש הפסגה ואומר לעלות עליו והנה יד שלוחה אלי ותרחפני לאחור.

בגיליון "הצבי" מס' 8 אנו קוראים:

תברנו המכבד האדון שרהזון שב עוד מיפו לעירנו ונשאר פה עוד למספר ימים. במשך הימים האלה נסה עוד להביא השלום בין שתי העדות, אך גם הפעם היה עמלו לשוא.

שווא זעקה העדה הספרדית אליו: "מדוע זה תעזבנו ותנטשנו בלי שלום ובלי מנוחה".

המחלוקת לא תמה. שמו של שרהזון שורבב גם בגילויי הדעת המלחמתיים שהוסיפו להתפרסם בגיליונות הבאים של "הצבי". אך "מלאך השלום" כבר היה בדרכו הביתה – אל עתוננו בניו יורק.

בשלהי המאה ה-19 התחוללה בירושלים עיר הקודש מחלוקת קשה בין בתי החולים "ביקור חולים" ו"משגב לדך". בעצם היתה זו מלחמה בין ספרדים ואשכנזים, בין כוללים, בין כלי קודש לבין עסקנים ובין רודפי יוקרה משני הצדדים. ומאחורי כל זה עמדו כמובן גם כספים, כספי החלוקה שהיו מגיעים מעבר לים.

כיוון שלא הועילו כל מאמצי הפשרה שנעשו על ידי אנשי רצון טוב משני הצדדים, לא היתה ברירה, אלא לערב גורם מבחוץ, את נותני הכסף. כך נקלע המו"ל כתרילאל שרהזון אל תוך הסערה בעיר הקודש. הוא שוגר למשימת השלום על ידי "ועדת השלום שנתייסדה בניו יורק, במלאכות סגל החבורה", כדבריו, וגם על ידי עסקני כוללים בפילדלפיה, ואף נשא עמו איגרת מאת הרב אברהם הכהן לוינטל מפילדלפיה.
בהגיעו לירושלים נתכבד האורח ב"מי שברך" לבבי ונמלץ בעתוננו של אליעזר יהודה, "הצבי". וכך אנו קוראים בגיליון יום שישי, כ"ד אלול לשנת אלף ותתכ"ז לחורבן. תרנ"ה-1895 – גיליון מס' 34 בשנת ההופעה ה-11 של העתון (אנו מעתיקים את הדברים בכתוב המקורי):

אורח מאד יקר בא לעירנו ביום ה' העבר, הוא חברנו הנכבד שרהזון מניו-יורק, המוציא לאור את העתונים היתר גדולים וטובים בלשון יהודית באמריקה, הם: "יידישע גאזעטען", "יידישע טאגעבלאט", "יידישער קוריער". האדון שרהזון הוא אחד מגדולי העסקנים בצרכי צבור באמונה בניו יורק, מיסד וגבאי בבתי תלמוד תורה והכנסת אורחים לבני עמנו מרוסיה ופולגיה ומשתתף בגופו ומאדו בכל יתר מוסדות הצדקה ועניי הכלל בעיר הגדולה הזאת, עוזר לגרים החדשים הבאים שמה מכל קצות הארץ, ובפרט להבאים מארץ ישראל, ורבות פעל ועשה בעת האחרונה בשאלת הגבלה וועד השחיטה, אשר נהיתה שאלה גדולה גם בניו יורק כמו בעירנו. גם בעניי ירושלים עוסק חברנו הנכבד בעירו, בתור גבאי החלוקה, ומעמד עניי ירושלים, נוגע עד לבו. וכידעו היטב עד כמה המחלוקת בין בני העדות והסיעות בעירנו גורמים רעה רבה ונוק גשמי וחלול השם לירושלים ולענייה התנדב לעלות הנה לנסות לעשות שלום.

בהמשך מספר העתון על השתדלויות של שרהזון אצל שתי העדות ואין "הוא עובד כל הימים בכל לבו עבודת הנדבה אשר לקח עליו" ומסיים: "מי יתן והצליח חברנו הנכבד, כי אם חלילה לא יצליח גם הוא, וידעו כל בני עמנו בכל מקומות מושבותם כי אין עוד תקוה לשלום בעירנו".

★

שרהזון – "מלאך השלום", כפי שכינוהו במכתב גלוי אליו מנהלי בית החולים הספרדי "משגב לדך" ב"הצבי" מו' חשוון תרנ"ו – לא חס על כוחותיו והתרוצץ בין הרבנים והעסקנים – החכם באשי החכם יעקב מאיר, ה' ואלירו, ויאל משה סלומון, ד"ר יוסף ריבלין, ר' שמואל סלאנט ואחרים. מהכא להתם ומהתם להכא – ללא הועיל.

ז"ר

הפועלים
ודע להם
יע על כך
שרהזון.
זין בספרו
להתמוט
פקולציות
יני העתון
כר שבהם
לומר זאת
'לשרהזון.
לח העתון
זונים לחזר
זל יחזקאל
מיים החלו
נא לשמר"

והדבר יפגע קשה בתפוצת העתון בקרב יהודים דתיים שהיו רוב מגיינו של ציבור הקוראים. המריבות, האנדרלמוסיה והאימים עשו את שלהם. בעתון חלה ירידה מכל הבחינות ולראשונה החל לצבור גרעונות. בשנת 1927 הגיע הגרעון ל-30 אלף דולר, סכום לא גדול במיוחד לקונצרן עתונאי כה מבוסס. אבל ליחזקאל שרהזון לא היו הרצון והכוח להילחם על קיום העתון עד שלבסוף מכר אותו בחיפזון ובאווירה של קונספירציה למר"ל של "מארגן זשורנאל" וה"אמעריקאנער", ישראל פרידקין.

י. חייקין מגיע למסקנה העגומה שלא הירידה בהתעניינות בעתונות היידיש הביאה למותו של העתון שייסד אבי השושלת כתריאל שרהזון. "כפי שמעידים כל הפרטים של אותה התרחשות היה זה מעשה התאבדות חסר הצדקה של העתון."²¹

רק הבגין שבו שכנו העתון והדפוס שנשארו בהחזקתו של יחזקאל שרהזון, נותרו כזכר לחורבנה של האימפריה שהקים "גרענד אולד מען" מאיסט ברודוויי, כתריאל-צבי שרהזון, תוך מאבקים בלתי פוסקים. "גרענד אולד מען" ... "איל-עתונות" ... בעידן שלנו, כאשר מורדוכים, מאקסוולים ובלייקים, מגלגלים מיליארדים בעסקות סיבוביות, קונים ומוכרים קונצרנים תקשורתיים שלמים, כאשר תאגידים ענקיים מתמזגים זה עם זה, משתלטים זה על זה — עסקיו והישגיו של שרהזון ובנו מתגמדים בעינינו. אבל יש לראות את הדברים על רקע התקופה — סוף המאה ה-19, כאשר כל האוכלוסיה היהודית בארצות-הברית מנתה מעט יותר ממיליון נפש. ואמנם, בדורו, בתקופתו, בנסיבות הכלכליות, החברתיות והטכנולוגיות, אין ספק שכתריאל שרהזון ראוי לתואר "איל עתונות". איש לא יוכל לעולם לגזול ממנו את הזכות האל שנייה: מוציא לאור של עתון היידיש היומי הראשון בעולם.

הוא לא היה מן הסתם טלית שכולה תכלת. מי ילוד-אשה ולא ישגה? אבל באותן שתי פרשיות עגומות שהעלינו כאן — היחס אל שלום-עליכם והיחס אל מוריס רוזנפלד שעוררו בשעתו תרעומת רבה — נעשה לו עוול, כאשר יוחסו לו אישית. חרף מגרעותיו, כתריאל צבי

☆☆☆

כאשר נפטר שרהזון, בינואר 1905 — ומאחוריו הרבה מעשים טובים לטובת בני-עמו, הלכו אחר ארונו, כפי שכבר הוזכר, לפחות 50 אלף איש. האם משהו מהם העלה על הדעת אז, בימים בהם באמריקה היו עשרות רבות של יזמונים ושבונונים בשפת יידיש, שלקראת סוף האלף, כשיהדות אמריקה תמנה כ-6 מיליון נפשות, לא יהיה בה עוד אפילו עתון יומי אחד בשפה זו?

1. יהודה אלראי ויוסף כרוסט (עורכים), ספר קהילת סובאלק ובנותיה, תל-אביב תשמ"ט.
2. נחמן רב (בער) אטלזון (עטלזון), בנו של למדן ידוע, ר' ברוך אטלזון. בשיקגו, שבה היה ריכוז גדול של סובלקאים הוציא שבועון בשם "איוראעליטישע פרעסע". העתון הופיע במחכונת של 8 עמודים, עם תוספת עברית "היכל העבריה" והחזיק מעמד שלוש שנים מ-1877 עד 1880 (לפי קלמן מרמר, "פינקס" של יורא, יולי-דצמבר 1927, עמ' 49).
3. צבי הירש ברנשטיין, חתנו של הרב מקאלוואריה. הוציא בניו יורק באוגוסט 1870 את "די פאסט". הוא גם ייסד את כתב העת בעברית "הצופה בארץ החדשה" (1871). אחר ש"די פאסט" נפסק, נכנס ברנשטיין להרפתקה מיוחדת במינה, עם אדם בשם יעקב כהן (קאהען). — כנראה גם הוא סובלקאי. בשותפות איתו הוציא עתון מיוחד במינו: "העברעו נויעס" (Hebrew News) שהחזיק 32 עמודים ב-4 (!) שפות — אנגלית, עברית, גרמנית ויידיש שבעצם לא היתה אלא גרמנית באותיות עבריות. מעתון זה שגליונו הראשון הופיע באפריל 1871 יצאו 12 גליונות בלבד בפרקי-זמן לא קבועים.
- ראה י. חייקין, "יידישע בלעטער אין אמריקע" ("עתונים יהודיים באמריקה"), עמ' 52 — 53. להלן: חייקין. כן ראה: ספר היובל שיצא לרגל 75 שנות העתונות

1. יהודה אלראי ויוסף כרוסט (עורכים), ספר קהילת סובאלק ובנותיה, תל-אביב תשמ"ט.
2. נחמן רב (בער) אטלזון (עטלזון), בנו של למדן ידוע, ר' ברוך אטלזון. בשיקגו, שבה היה ריכוז גדול של סובלקאים הוציא שבועון בשם "איוראעליטישע פרעסע". העתון הופיע במחכונת של 8 עמודים, עם תוספת עברית "היכל העבריה" והחזיק מעמד שלוש שנים מ-1877 עד 1880 (לפי קלמן מרמר, "פינקס" של יורא, יולי-דצמבר 1927, עמ' 49).
3. צבי הירש ברנשטיין, חתנו של הרב מקאלוואריה. הוציא בניו יורק באוגוסט 1870 את "די פאסט". הוא גם ייסד את כתב העת בעברית "הצופה בארץ החדשה" (1871). אחר ש"די פאסט" נפסק, נכנס ברנשטיין להרפתקה מיוחדת במינה, עם אדם בשם יעקב כהן (קאהען). — כנראה גם הוא סובלקאי. בשותפות איתו הוציא עתון מיוחד במינו: "העברעו נויעס" (Hebrew News) שהחזיק 32 עמודים ב-4 (!) שפות — אנגלית, עברית, גרמנית ויידיש שבעצם לא היתה אלא גרמנית באותיות עבריות. מעתון זה שגליונו הראשון הופיע באפריל 1871 יצאו 12 גליונות בלבד בפרקי-זמן לא קבועים.
- ראה י. חייקין, "יידישע בלעטער אין אמריקע" ("עתונים יהודיים באמריקה"), עמ' 52 — 53. להלן: חייקין. כן ראה: ספר היובל שיצא לרגל 75 שנות העתונות

15. אליעזר רפאל מלאכי, "דער באגינען פון דער יידישער פרעסע אין אמעריקע" במאסף "פנקס" עמ' 225. תוך שהוא מביא דבריו של קליינמן, טורח החוקר והסופר להוסיף, כי "קליינמן הגזים לא במעט".
16. ד. ברקוביץ' הראשונים כבני אדם, סיפורי זכרונות על שלום עליכם ובני דורו, תל אביב 1976.
17. את שיריו הראשונים של רוזנפלד חרגם לאנגלית בשנת 1898 ידידו של המשורר פרופסור ליאו ווינער (Leo Wiener), פרופסור לשפות סלבויות באוניברסיטת הרוורד. האסופה נקראת שירי הניטו *The Songs from the Ghetto*. רבים המשוררים, בתפוצות ובארץ, שתרגמו שיריו של מוריס רוזנפלד לעברית. ביניהם שמשון מלצר (השירים "בלב הים", "על נהרות", "הזמיר"), משה בסוק, אוריאל אופק ("בני הקט") ואחרים.
18. י. ליפשיץ, מברא למכתבי מוריס רוזנפלד, עמ' 16.
19. קלמן מרמר, "מאריס ראזענפעלד און דאס יידישעס טאגעבלאטט" "פנקס" של יו"א, חוברת מס' 3, עמ' 209.
20. שם, שם.
21. חייקין, עמ' 297 — 301.

8. תשר"ק הוא שם העט של הסופר והפיליטוניסט ישראל-יוסף זיין. היה מעמודי התווך של העתונות היידיש והעברית באמריקה בסוף המאה הקודמת והרבע הראשון של המאה שלנו.
9. ג. זעליקאוויטש, "דער גרענד אולד מען פון איסט בראדוויי", מאמר מיוחד לגיליון היובל של "טאג", 23 בנובמבר 1924.
10. סימן השאלה באשר לסכום המדויק — במקור, היינו בספרי טובאלק.
11. א.ר. מלאכי, "אגרות סופרים", ניו יורק תרצ"ב, עמ' קי"ג — קי"ח.
12. ראה ספרו של ארווין האו: Irving Howe, *World of Our Fathers*, Simon and Schuster, 1976 עמ' 527 וספרו של חייקין, עמ' 130.
13. גרשון רוזנצווייג עבד גם ב"טאגעבלאט" ופרסם בו טורי יומי של אפוריזמים. הוא כינס את המכתמים בספר "חמשה ואלף" והקדיש אותו לכתריאל שרהזון. רוזנצווייג הוא גם מחברו של הספר "מסכת אמריקא", סטירה מוחצת על טיפוס ה"אולרייטניק" האמריקני ועל העסקנים היהודיים שחלק מהם הם בורים ועמי ארצות וכוחם בא להם אך ורק מכספם. פרט לכתב העת "העברי", הוציא וערך רוזנצווייג כמה כתבי-עת עבריים נוספים ופרסם ספרי-שירה בעברית.
14. אגרות יל"ג, ע"י י. ווייסבערג, כרך שני, חלק ד', וארשה תרנ"ה, ע' 398.

בי"ן,
היתה
יו של
יר נפל
י: זהו
יו נגר
שון. 21
זון, כי
תונות
1905
אחד.
זלמירי
שאמר
בעסק,
שכילים
וטובים
י' איש.
עשרות
האלף,
לו עתון

ון לא "די
שון הופיע
עתון זה

ערפל. לפי
השמעה
ואף המיר

ר כמומחה
בהמשכים
נו בכותרות
של גווייה
Sol Liptzi
דור, "הכתב
122 — 125